

Вечірко М.С.

аспірантка кафедри педагогіки

Кіровоградський державний

педагогічний університет

ПРОБЛЕМИ ДІАГНОСТИКИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Актуальність проблеми професійного самовизначення обумовлюється потребою формування нового покоління фахівців, які мають не лише високу професійну компетентність, але й ідентифікуються з цінностями й нормами професійної діяльності, орієнтованими на творчу реалізацію та самовдосконалення у професії.

Процес формування механізму професійного самовизначення майбутніх вчителів-філологів має бути керованим. Для цього потрібен якісний і кількісний аналіз тих змін, що відбуваються в ході їх професійної підготовки. Ефективність будь-якого процесу оцінюється за допомогою критеріїв та показників, «сукупності ознак, на основі яких складається оцінка умов, процесу і результату навчальної діяльності, що відповідають поставленим цілям» [3, с.434]. Критерій (з грецької κριτήριον), «ознака», за якою можна судити про щось, мірило для визначення, оцінки предмета чи явища» [2, с.731], «підстава для оцінки або класифікації чогось» [6, с.211]. То ж, критерій виступає засобом, інструментом оцінки, а не самою оцінкою. Як відомо, критерії визначаються відповідними показниками, які обумовлюють сукупність вимог, а також є кількісними або якісними характеристиками, тобто мірою сформованості того чи іншого критерію.

Однією із важливих проблем педагогічного дослідження є проблема виміру початкового стану досліджуваного предмету, а також результативності, ефективності педагогічного процесу, який забезпечує його зміни. Вирішення даної проблеми передбачає визначення критеріїв та рівнів сформованості тих особистісних утворень, розвиток, становлення яких відбувається у процесі спеціально організованої педагогічної діяльності. У теорії і практиці педагогічної освіти існує ряд вимог, які висуваються до виділення та обґрунтування критеріїв, як загальних, властивих будь-якому педагогічному дослідженню, так і конкретних, які враховують специфіку вивчення різних аспектів професійно-педагогічної діяльності.

По - перше, дані критерії повинні забезпечувати вимірювання всіх компонентів, які входять в дане утворення і разом з тим відображають існуючі між ними взаємозв'язки.

По-друге, вони мають бути розкриті через ряд якісних і кількісних ознак (показників) у міру прояву яких можна говорити про більшу чи меншу ступінь вираження даного критерію. При цьому якісні показники повинні виступати в єдності із кількісними.

По-третє, критерії повинні відображати динаміку вимірюваної якості у часі і педагогічному просторі.

Сьогодні існують різні підходи до визначення критеріїв і показників ефективності формування професійного самовизначення майбутніх вчителів. Дослідники переконані, що ознака, яка використовується у якості критерію, може бути виражена якісною або кількісною характеристикою. Так, В.С.Курило визначає термін «критерій» як «об'єктивну ознаку, за допомогою якої здійснюється порівняльна оцінка досліджуваного явища, ступеня розвитку його у різних обстежених осіб або сукупність таких якостей явища, що відображають його суттєві характеристики і саме тому підлягають оцінці» [4, с.35]. Окремі автори розширюють поняття «критерію» як «кількісної величини, що визначає якісні характеристики процесу або явища» [5, с.36]. На думку В.П.Беспалько, критерій «має бути адекватним тому явищу, виміром якого він є, отже в ньому повинна бути чітко відтворена природа вимірювального об'єкту і динаміка змін, що відтворюється критерієм явища» [1, с.61]. У більшості педагогічних наукових робіт основна увага приділяється якісним характеристикам досліджуваних явищ, що, в свою чергу, зберігає описовість педагогічних досліджень і ускладнює їх статистичну обробку та уніфікацію.

Усі без винятку науковці стверджують, що критерії мають відповідати певним вимогам, які є досить різноманітними. У процесі теоретичного аналізу з'ясовано, що найбільш часто дослідники вказують на такі вимоги, як об'єктивність, надійність і простота виміру критеріїв. Так, М.С.Пряжников визначає наступні: компактність, зручність при практичному використанні; можливість оцінити професійне самовизначення у його цілісності; поєднання кількісних і якісних методів оцінки, які стосуються не лише зовнішніх дій і вчинків, але й внутрішнього світу людини, що самовизначається; зрозумілість критеріїв не тільки для спеціаліста, але й для суб'єкта самовизначення; прогностичність критеріїв, що дозволяє не лише оцінити наявний рівень самовизначення, але й розглядати його у динаміці...» [7, с.239].

Складність критеріальної характеристики професійного самовизначення майбутнього вчителя-філолога пов'язана із специфікою даної категорії. Тісний взаємозв'язок і взаємозалежність всіх її внутрішніх елементів ускладнює чітке виділення критеріїв і показників сформованості кожного із них. Враховуючи думки науковців, ми вважаємо, що доцільним є вибір таких критеріїв, які дозволяють фіксувати зміни різних аспектів професійного самовизначення майбутніх філологів, серед них: спрямованість, самостійність та активність.

Формування професійної **спрямованості** визначає основний зміст самовизначення і реалізується через прагнення майбутніх вчителів до професійного розвитку. Педагогічна спрямованість проявляється насамперед у професійному інтересі і залежить від його стійкості і глибини. Цей інтерес починає формуватися ще до вступу у вищий навчальний заклад, в шкільні роки, що проявляється у позитивній мотивації вибору професії вчителя філології. Задоволеність зробленим вибором залежить від того, наскільки студент бачить особистісний зміст педагогічної діяльності. Важливими умовами становлення професійно-педагогічної спрямованості особистості є відкриття нею свого педагогічного покликання та формування і усвідомлення цінностей педагогічної праці. Професійно-ціннісні орієнтації відіграють змістоутворюючу роль: усвідомлення значущих моментів педагогічної діяльності як цінних для себе забезпечують моральну стійкість і готовність людини до найбільш складних моментів майбутньої діяльності, які

часто зустрічаються у професії педагога. Самовизначення передбачає наявність в особистості прагнень, орієнтирів щодо перспективи та постановку чіткої мети. Особливого значення набувають його уміння планувати своє особистісне і професійне зростання, що є необхідною умовою самореалізації майбутнього вчителя у педагогічній діяльності.

Для початкового періоду професійної підготовки майбутнього вчителя специфічним є прагнення **самостійності**. Самостійність – це інтегративна якість особистості, яка характеризується рівнем вмінь регулювати свої відносини з оточуючими і самим собою, вона проявляється в усвідомленому самовизначенні особистості, в адекватній самооцінці своїх сил і здібностей, у наявності вмінь та навичок самовиховання і самоосвіти. Самостійність є важливим результатом виховання і самовиховання, разом із тим вона виступає одночасно і як важлива умова і як інструмент саморозвитку особистості. Прагнення до саморозвитку, самовдосконалення є показником успішного професійного самовизначення. Самовдосконалення є самопізнання людиною своїх сутнісних сил, свідоме прагнення поповнювати свої знання, здобувати нові у процесі цілеспрямованої, самостійної й творчої діяльності. Самопізнання майбутнього вчителя сполучається й регулюється внутрішніми потребами, інтересами самої особистості, коли самостійно визначаються цілі самоосвіти, обсяг та способи оволодіння знаннями, форми самоконтролю. На цій основі зростає самосвідомість, тобто змістовніше розуміється соціальний зміст дій, їх значущість. Усвідомленіше і краще плануються дії, передбачаються їх віддалені наслідки як для себе так і для оточуючих. Виникає новий рівень усвідомлення майбутнім вчителем самого себе. У такому випадку майбутній фахівець здатний на перетворення себе на основі самопізнання.

Вміння аналізувати і адекватно оцінювати свою педагогічну діяльність в майбутньому визначає успішність процесу професійного самовизначення. Самооцінювання – постійний, безперервний процес, вияв оцінково-ціннісної функції свідомості, де об'єктом виступають сам суб'єкт або його окремі властивості, воно виступає результатом і умовою свідомого відображення, узагальнення, особистісного хвилювання і переопрацювання всього багаторічного досвіду, життєдіяльності. Особисті самооцінювання відносно «хочу», «можу», «маю», «потрібно» виступають одним з механізмів їх формування. Сутність самооцінювання - це процес співвіднесення, що переживається, у порівнянні, зіставленні, аналізі і синтезі своїх окремих цілісних властивостей, а також потреб, здібностей стосовно певного еталона, якими можуть виступати властивості окремих людей, власний досвід, очікувані результати. То ж формування професійної самооцінки відбувається на основі глибокого аналізу своєї особистості, сформованого ідеалу педагога.

Однією із провідних характеристик майбутнього філолога є здатність до безперервної самоосвіти і самовиховання. Самоосвіта реалізується на основі цілеспрямованої потреби особистості майбутнього філолога у постійному поповненні та оновленні знань за допомогою різноманітних джерел. Як відомо, самоосвіта є самопізнання людиною своїх сутнісних сил, свідоме прагнення доповнити свої знання, здобувати нові в процесі цілеспрямованої, самостійної професійної діяльності. Самовиховання студента пов'язане з організованою цілеспрямованою діяльністю, скерованою на систематичне формування й розвиток позитивних та

усунення негативних якостей особистості відповідно до усвідомлених потреб і вимог суспільства, професійної діяльності, а також на реалізацію особистої програми розвитку.

То ж самостійність є однією з важливих ознак самовизначення, яка безпосередньо стосується соціальної зрілості майбутнього вчителя-філолога.

Активність особистості є одним із основних критеріїв при визначенні розвитку професійного самовизначення. У сучасному суспільстві успішний фахівець характеризується особистісною і соціальною активністю. У такому випадку майбутній вчитель може здійснювати реалізацію свого творчого потенціалу. У процесі саморозвитку особистісна активність проявляється у суб'єктивному плані і включає становлення активної життєвої позиції. У процесі формування соціальної активності майбутній філолог активно шукає, створює і перетворює умови задоволення суспільнозначущих потреб згідно з позицією особистості, її цінностями і поставленими до неї вимогами.

Для підвищення ефективності процесу професійного самовизначення студентів в навчальній діяльності педагогічного університету необхідна сучасна якісна інформація про динаміку розвитку цього явища на різних етапах навчання в університеті. При цьому дуже важливі не тільки перші спостереження за рівнем прояву професійного самовизначення студента-першокурсника а й поетапне здійснення педагогічного моніторингу цього явища. То ж кожен із визначених нами критеріїв має свою систему показників, які відображають якісні та кількісні зміни. Показник є проявом критерію на певному етапі формування самовизначення. Як відомо, механізмом переведення якісних показників у кількісні слугують рівні. У науковій психолого-педагогічній літературі виокремлюють здебільшого три рівні сформованості означуваного феномена: низький, середній та високий. Між вказаними рівнями пропонують виділяти ряд проміжних рівнів [8, с.45]. Отже, згідно з цим підходом та ґрунтуючись на виділених нами критеріях і показниках сформованості професійного самовизначення майбутнього учителя філології нами були виявлені наступні рівні: високий, оптимальний та низький.

Розроблена система критеріїв, показників та рівнів дозволяє отримати інформацію про особливості професійного самовизначення майбутнього вчителя філології і виявити рівень його розвитку.

На нашу думку, структура професійного самовизначення може бути представлена такими критеріями, показниками та рівнями.

За критерієм «спрямованість»:

- інтерес до професії вчителя;
- ясна перспектива своєї професійної діяльності;
- усвідомлення цінностей педагогічної праці;
- прагнення до педагогічного зростання.

За критерієм «самостійність»:

- оволодіння способами самоосвіти, самовиховання;
- прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації;
- наявність адекватної самооцінки;
- вміння скласти програму власної діяльності.

За критерієм «активність»:

- наявність цілеспрямованої ініціативи;
- вміння досягати мети;
- творчий підхід до педагогічної діяльності.

Отже, визначені критерії та показники готовності до професійного самовизначення дозволяють дійти висновку:

- високий рівень готовності до професійного самовизначення характеризується тим, що у студентів є впевненість у правильності вибору професії, вони переконані, що педагогічна справа є їх покликанням: вони виявляють внутрішній потяг до педагогічної професії, стійкий інтерес до неї з дитинства, виражену потребу в спілкуванні з дітьми та активну співпрацю з молодшими, прояв педагогічних схильностей і здібностей, позитивну мотивацію навчання з усіх предметів тощо. Ці студенти вміють аналізувати і оцінювати результати навчальної діяльності з метою професійного саморозвитку своєї особистості, у них з'являється бажання багато що змінити, вони орієнтуються на перспективу використання знань, умінь та навичок у ситуаціях майбутньої професійної діяльності. Навчальний процес у ВНЗ сприймають як можливість професійного розвитку і накопичення професійного досвіду.
- оптимальний рівень. У студента існують сумніви з приводу вибору професії, тому що цей вибір зроблений під впливом авторитетного вчителя або інтересу до окремих предметів (наприклад, результат захоплення психологією). Цей рівень відзначений проявом в особистості готовності до вирішення проблем, що постійно виникають у професії педагога, але інколи вимагають консультативної допомоги викладача. Проблема і новизна ситуацій не лякають цих студентів. Їх професійне самовизначення на даному рівні відрізняється сприйманням навчального процесу як необхідності вирішувати проблеми, які виникають у майбутньому.
- низький рівень - у студента проявляється пізнавальний інтерес до конкретної науки, саме інтерес до предмету стає провідним для вступу в педагогічний університет. Майбутній вчитель не має програми власної діяльності, а тому часто копіює зразки виконання цієї діяльності іншими авторитетними особами. Студент інертний, безініціативний, у нього відсутнє бажання займатися педагогічною справою, а навчання у педагогічному вузі він сприймає як інструмент здобуття вищої освіти.

Отже, система визначених і розроблених нами критеріїв, показників та рівнів сформованості професійного самовизначення дозволяє виявити зміни, які відбуваються у цьому процесі у майбутніх вчителів філологічних спеціальностей на етапі здобуття вищої освіти, і визначити готовність випускника педагогічного університету до професійно-педагогічної діяльності, яка динамічно розвивається і постійно змінюється.

Література

1. Беспалько В.П. Элементы теории управления процессом обучения. Часть 2. (Измерение качества процесса обучения). – М.:Изд-во «Знание», 1971.-72с.
2. Вейсман А.Д. Греческо-русский словарь.- 5-е изд.-СПб.: Издание автора, 1991.-1370 с.
3. Енциклопедія освіти /Акад.пед.Наук України; головний редактор

В.Г.Кремень.-К.: Юрінком Інтер, 2008.-1040 с.

4. Курило В.С. Моделирование системы критеріів оцінки розвитку освіти в регіоні // Педагогіка і психологія.-1999.-№2.-С.35-39.
5. Низков А.А. О критериях оценки знаний, умений и навыков студентов // Проблемы высшей школы.-1980.-Вып.40.- С.36-41.
6. Новий тлумачний словник української мови / укл. В.Яременко, О.Сліпушко.-К.: Аконтіт, 1998.-351 с.
7. Пряжников Н.С. Психологический смысл труда: [учеб пособие к курсу „Психология труда и инж. психология”] / Н.С. Пряжников / Акад.пед. и соц. наук ; Моск.психол.-соц.ин-т. – М.: [Ин-т практ. психологии]; Воронеж: [НПО „МОДЭК”], 1997. – 351с.
8. Усова А.В. О критериях и уровнях сформированности познавательных умений у учащихся / А.В. Усова // Советская педагогика. – 1980. – №12. – С. 45–48.